

## СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕШКОДИ НА ШЛЯХУ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ТРУДОРЕСУРСНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕГІОНУ

СЕМИКІНА М. В.

доктор економічних наук

ПУСОВІТ М. В.

Кіровоград

Світовий досвід переконливо свідчить, що стан соціально-трудої сфери завжди служить індикатором ефективності соціальних та економічних реформ у будь-якій країні, важливим чинником формування якісного трудоворесурсного забезпечення економіки. Водночас, накопичення суперечностей у соціально-економічному розвитку регіону, соціально-трудої відносинах, може загрожувати соціальними конфліктами, уповільненням розвитку суспільства, економіки, гальмувати підвищення якості трудоворесурсного забезпечення, зумовлювати його деградацією. Формування трудоворесурсного потенціалу регіонів України відбувається у несприятливих соціально-економічних умовах, це загрожуює якості людського капіталу, добробуту населення, соціальної безпеці. Своєчасна діагностика та регулювання розвитку соціально-трудої сфери, активне запровадження соціального діалогу в інтересах вирішення існуючих проблем трудового життя має відрізнити цивілізовану країну із соціально орієнтованою державною політикою, урядом, який користується довірою.

Багатопланова проблема розвитку соціально-трудої сфери регіону є предметом вивчення багатьох зарубіжних і вітчизняних дослідників. Вагомий внесок у розвиток наукових уявлень про формування гармонічних соціально-трудої відносин належить працям А. Сміта, Е. Мейо, Г. Емерсона, Ф. Тейлора, А. Маслоу, Ф. Герцберга та багатьох інших дослідників минулого і сучасності. В Україні ці питання в контексті формування якісного людського потенціалу регіонів різноаспектно досліджували В. П. Антонюк, С. І. Бандур, І. Ф. Гнибіденко, О. А. Грішнова, Т. А. Заяць, А. М. Колот, Е. М. Лібанова, Л. С. Лісогор, О. Ф. Новікова, В. М. Новіков, В. В. Онікієнко, І. А. Петрова, У. Я. Садова, Л. К. Семів, Л. В. Шаульська та ін. Водночас, неефективність наявних механізмів регулювання соціально-трудої відносин в Україні, втрата керованості їх розвитком, негативно позначається на якості трудоворесурсного забезпечення регіонів, зумовлює нагальну потребу у продовженні досліджень у цьому напрямі.

Метою статті є висвітлення результатів дослідження соціально-економічних перешкод на шляху підвищення якості трудоворесурсного забезпечення регіону на прикладі Кіровоградської області.

Реформи, орієнтовані суто на економічну парадигму, без урахування соціальних цінностей, стають

перешкодою економічного зростання та інноваційного розвитку, негативно позначаються на стані соціально-трудої сфери, якості трудового потенціалу. Приклад України, на жаль, це яскраво ілюструє. Прорахунки у політиці реформ зумовили знецінення висококваліфікованої праці, поширення бідності, масову втрату соціального оптимізму. Водночас, багатьма урядами країн світу та широким загалом науковців нині визнано, що забезпечення стійкого економічного зростання є досяжним лише на засадах якісного людського розвитку, гармонізації соціально-трудої відносин [1, 2]. Саме це створює підґрунтя для соціально-економічного прогресу та загального процвітання держави, її населення.

За даними Звітів ПРООН, у 1993 р. Україна посідала 45 місце у світі за індексом людського розвитку (ІЛР), що інтегрально враховує валовий національний дохід у розрахунку на особу населення, доступ до освіти, можливості прожити довге і здорове життя. Отже, Україна була віднесена до країн з високим рівнем людського розвитку. Проте за останні 17 років рейтинг нашої держави суттєво погіршився в результаті недооцінки соціальних пріоритетів у політиці реформ: у 2010 р. Україна змістилася на 69 місце серед 169 країн і територій.

На Кіровоградщині упродовж останніх 20 років розвиток соціально-трудої сфери відбувається у несприятливих соціально-економічних умовах. Економічні зрушення, які останніми роками мали місце у розвитку області, дуже повільно, недостатньо і обмежено позначаються на добробуті населення, стані соціального та демографічного розвитку регіону, якості трудового потенціалу.

Аналіз даних статистичного бюлетеню «Регіональний людський розвиток» за період 1999 – 2010 рр. доводить, що Кіровоградщина порівняно з іншими областями України погіршила рейтингові позиції за низкою найважливіших показників регіонального людського розвитку, зокрема:

- ✦ за загальним індексом регіонального людського розвитку Кіровоградська область змістилася у рейтингу областей з 23-го місця на 26-е місце (отже, в області, порівняно з іншими регіонами, стали гіршими умови щодо можливостей забезпечити доступ до знань, матеріальний добробут, прожити довге та здорове життя);
- ✦ за демографічним розвитком – з 21-го на 27-ме місце (причинами є низький рівень середньої тривалості життя, високі коефіцієнти смертності немовлят та перинатальної смертності, а також незадовільні регіональні результати міграційного руху як результат загальної непривабливості робочих місць, доходів, умов проживання в регіоні);

- ✦ за матеріальним добробутом (охоплює показники середньої заробітної плати, середньої пенсії, купівельної спроможності доходів, рівня і глибини бідності та ін.) – з 14-го на 22-е місце (хоча останніми роками відбулися позитивні зрушення, адже у 2006 р. це було 26-те місце);
- ✦ за рівнем освіти (характеризує охоплення дітей дошкільними закладами, усіма видами освіти, чисельність студентів, середню тривалість навчання, частку осіб із вищою освітою) – з 11-го на 17-те;
- ✦ за станом охорони здоров'я (відображає доступність якісних медичних послуг, зусилля відповідних структур щодо попередження захворювань, у т. ч. і шляхом охорони праці) – з 11-го на 21-е;
- ✦ за станом соціального середовища (відображає ступінь соціальної безпеки, соціально-психологічний клімат, у т. ч. коефіцієнт злочинності, ризики так званих «соціальних хвороб» – активного туберкульозу, алкоголізму, наркоманії, токсикоманії, розладів психіки, питому вагу безробітних, які не мають роботи більше 1 року, частку народжених поза шлюбом, заборгованість по виплаті заробітної плати у розрахунку на 1 працівника та ін.) – Кіровоградська область змістилася у рейтингу з 25-го на 26-е місце.

Особливої уваги соціальних партнерів потребують такі тривожні тенденції: у 2010 р. Кіровоградській області був притаманний один із наднизьких рівнів інтегрального індексу соціального середовища, зафіксовано найбільшу кількість померлих від навмисного самоушкодження (33,3 особи на 100 тис. населення) та найбільшу питому вагу народжених поза шлюбом (33,4%). Це сигналізує про досить гострі проблеми соціальної безпеки, що не може не впливати негативно на соціальне самопочуття населення області і загальний стан соціально-трудових відносин.

У 2010 р. порівняно з показниками 1999 р. дещо покращився рейтинг Кіровоградської області лише за такими показниками регіонального людського розвитку:

- ✦ екологічна ситуація – рейтинг піднявся з 19-го на 16-е місце (зменшення шкідливих викидів, хоча залишається високою питома вага скинутої неочищеної води у загальному її обсязі);
- ✦ умови проживання населення – рейтинг області підвищився з 18-го на 16-те місце (вплинули забезпеченість житла газом, центральним опаленням, телефонами, кількість лікарняних ліжок);
- ✦ фінансування людського розвитку – область перемістилася з 25-го на 16-е місце (цей показник інтегрально охоплює видатки місцевих бюджетів на освіту, охорону здоров'я, соціальний захист (на 1 особу), трансферти Державного бюджету, їх співвідношення з соціальними витратами місцевих бюджетів);
- ✦ розвиток ринку праці – з 10-го на 8-е місце [4, с. 24].

Однак за результатами загальної рейтингової оцінки людського розвитку у 2010 р., здійсненої Державною службою статистики України, Кіровоградську область віднесено до регіонів-аутсайдерів, оскільки область вперше за всі роки спостережень опинилась на передостанньому місці в рейтингу завдяки наднизьким показникам демографічного розвитку, соціального середовища, матеріального добробуту та охорони здоров'я. Порівняно з попереднім, 2009 р. відбулося погіршення показників практично за всіма складовими індексу людського розвитку [4, с. 20]. Регіональному ринку праці притаманні зниження попиту на працю, зростання прихованого безробіття, тіньової зайнятості, дефіцит робочих місць з гідними умовами та оплатою праці.

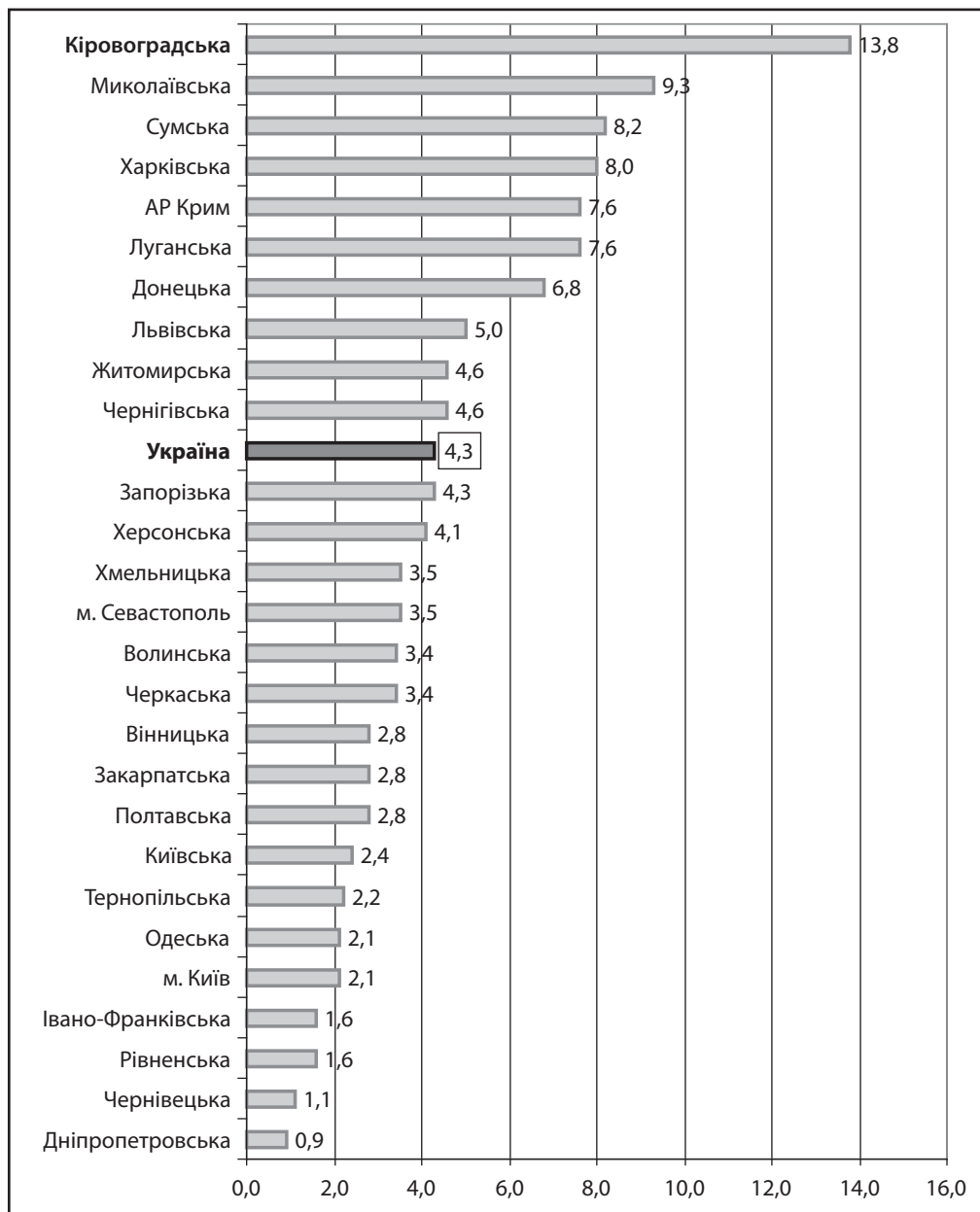
Станом на 01.01.2011 р. сума боргу із зарплати в середньому на одного штатного працівника Кіровоградської області становила 4359 грн, що на майже на 25% перевищує середньоукраїнський показник (3493 грн). Аналіз співвідношення суми заборгованості з виплати заробітної плати та фонду оплати праці за регіонами України (на 1 січня 2011 р.) засвідчує, що найбільшою по відношенню до фонду зарплати є частка такого боргу у Кіровоградській області – 13,8% (рис. 1). Іншими словами, саме Кіровоградській області найбільшою мірою притаманна така крайня форма соціальної несправедливості, якою є заборгованість із виплати заробітної плати. Наявність боргу із зарплат не дозволяє багатьом сім'ям працюючих якісно харчуватись, отримувати якісну освіту, займатись саморозвитком.

Зауважимо, що гострота проблем у сфері оплати праці є неоднаковою як в межах окремих територій області, так і за різними видами економічної діяльності, що пов'язано, передусім, з відмінностями у доходах (їх ілюструє рис. 2).

Середньомісячна заробітна плата в області є нижчою, ніж в середньому по Україні. Так, у 2009 р. вона становила 1537 грн, тобто на 19% менше середньоукраїнського показника. У 2010 р. відбулося зростання офіційної заробітної плати в області до 1815 грн, проте так само залишилося її відставання у розмірі 19% від аналогічного показника на рівні України (2239 грн).

На рис. 3 наведено ранжування міст і районів Кіровоградської області за розмірами середньомісячної заробітної плати та порівняння її із аналогічним показником на рівні області та України за даними 2010 р. Серед міст області лідером по середній заробітній платі є Знам'янка, серед районів – Маловисківський район.

Можна побачити, що диференціація середньомісячної заробітної плати працівників по містах та районах Кіровоградської області є дуже великою [6, с. 372]. Розбіжність у розмірах офіційного отриманого середнього заробітку досягає в області 73%, або 1026 грн. Найнижчу зарплату отримують в Устинівському, Онуфрієвському, Новгородківському, Бобринецькому районах, яка нижче середньої по області – на 20 – 23%, середньої по Україні – майже на 40%. Відставання міст Світловодська, Олександрії від Кіровограда за показником оплати праці становить, відповідно, 16 і 20%. У свою чергу, середня зарплата в обласному центрі відстає від Знам'янки, міста залізничників, на 21,2%.



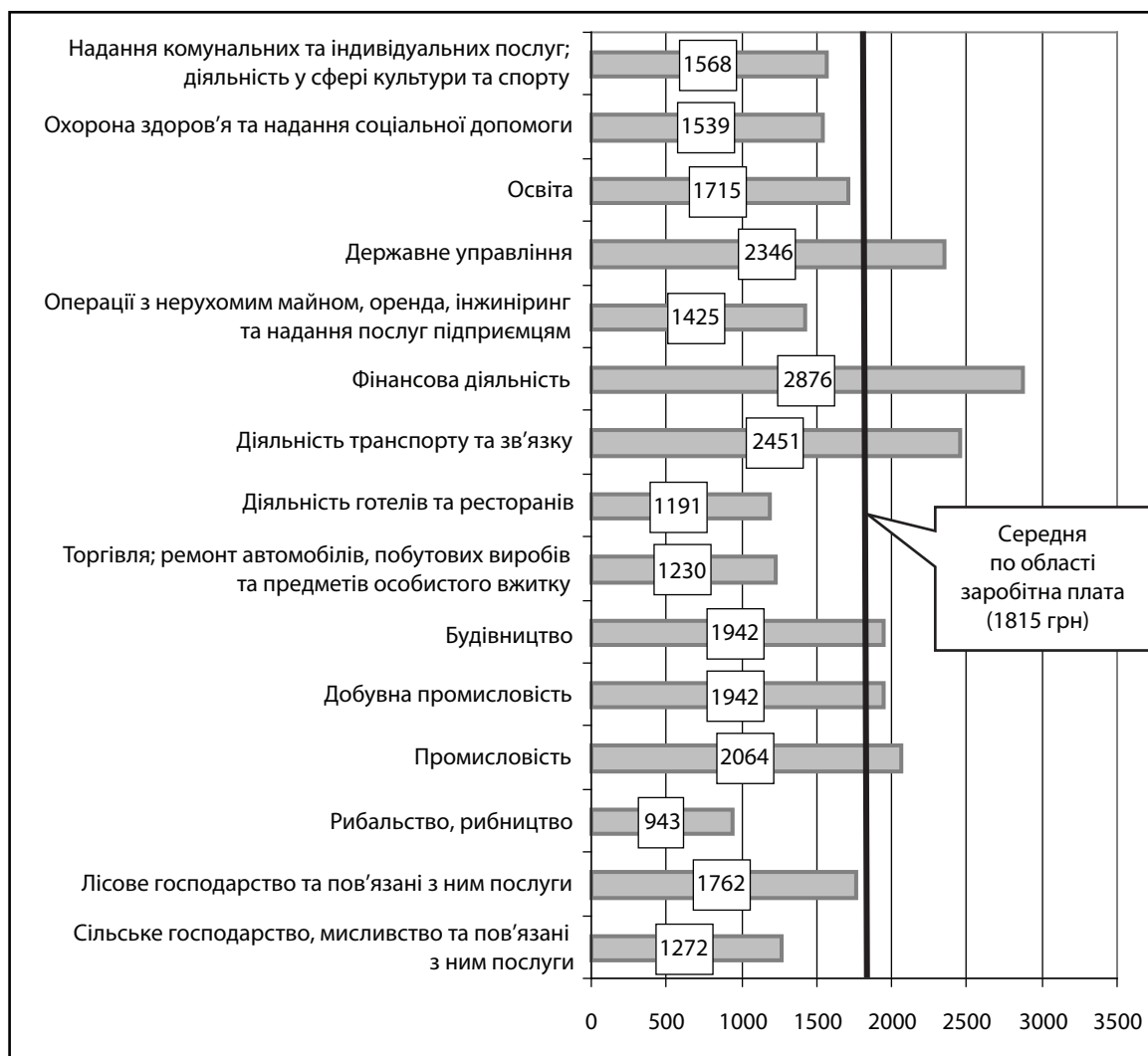
**Рис. 1. Співвідношення суми заборгованості з виплати заробітної плати та фонду оплати праці за регіонами України (на 1 січня 2011 р.)**

Побудовано за джерелом [5, с. 257].

Поширене явище бідності не тільки посилює соціальну напругу в регіоні, а й супроводжується небезпекою низки моральних і соціальних втрат. Низькі трудові доходи більшості працюючих, неможливість сумлінною працею досягти бажаних стандартів життя руйнують вікове ставлення до чесної праці як до цінності. Для осіб, які не можуть знайти підходящої роботи, часто більш прийнятною стає вимушена трудова міграція в інші регіони, праця у неформальному секторі економіки, особливо у сільському господарстві, рибальстві, лісовому господарстві, мисливстві, сфері торгівлі, ремонту автомобілів, побутових виробів, готелів і ресторанів, побутових послуг, будівництві, не зважаючи на відсутність мінімальних соціальних гарантій. Серед працюючих без трудових книжок опиняються колишні працівники освіти, охорони здоров'я, сільського господарства, ін-

женери, висококваліфіковані робітники, які не знайшли іншого способу для виживання своєї сім'ї, ніж тіньова зайнятість. Усі ці негативні явища стають перешкодами на шляху формування, розвитку та підвищення якості трудових ресурсів регіону.

У зв'язку з тим, що в Кіровоградській області гостро не вистачає робочих місць з гідною оплатою праці, у структурі доходів населення помітно зросла роль соціальної допомоги (у т. ч. пенсій), частка якої (42,9%) опинилась значно більшою, ніж частка заробітної плати (34,3%) (рис. 4). Таке явище змушує багатьох працюючих ставити під сумнів значення зайнятості в офіційному секторі економіки і навіть роль праці як головного джерела доходу для працездатних осіб, адже умовою виживання для багатьох стає соціальна допомога.



**Рис. 2. Середньомісячна заробітна плата працівників Кіровоградської області за видами економічної діяльності у 2010 р.**

Побудовано за джерелом [6, с. 372].

Таке явище змушує багатьох працюючих ставити під сумнів значення зайнятості в офіційному секторі економіки і навіть роль праці як головного джерела доходу для працездатних осіб, адже умовою виживання для багатьох стає соціальна допомога. Ситуацію, коли в доходах все більшу роль грає соціальна допомога, а не дохід від праці, не можна вважати нормальною в регіоні, який прагне до економічних зрушень та впровадження моделі інноваційного розвитку. Без її подолання неможливо розраховувати на піднесення конкурентних позицій регіону, цивілізований розвиток економіки, підвищення якості трудоворесурсного забезпечення.

## ВИСНОВКИ

Наявність гострих протиріч у сфері соціально-трудова відносин засвідчує нестачу зрілої соціальної відповідальності соціальних партнерів за стан соціально-економічного розвитку України та її регіонів зокрема. На прикладі наведених результатів аналізу, що стосуються Кіровоградської області, зрозуміло, що наслідком деформацій у сфері доходів, зайнятості стає недовикористання трудового потенціалу населення області, деграда-

ція незатребуваних знань і професійних якостей, руйнація мотивів до ефективної праці (особливо у сільській місцевості), що, врешті решт, перешкоджає розвитку економіки регіону загалом, не говорячи про перспективи покращення якості трудоворесурсного забезпечення. Зміна ситуації на краще потребує активного соціального діалогу, спільних заходів з боку представників влади, бізнесу та профспілок у регулюванні доходів, зайнятості, забезпеченні реальної соціальної захищеності. Без цього не варто розраховувати на стійке економічне зростання регіону та інноваційні зрушення в інтересах підвищення якості трудоворесурсного забезпечення регіону. ■

## ЛІТЕРАТУРА

1. Лібанова Е. М. Стратегічні пріоритети соціальної політики України на початку XXI століття / Е. М. Лібанова // Демографія та соціальна економіка. – 2008. – № 1. – С. 9 – 22.
2. Колот А. М. Еволюція ролі держави та інструментарію її впливу на розвиток соціально-трудова сфери / А. М. Колот // Соціально-трудова відносини: теорія і практика: зб. наук. праць. / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту, ДВНЗ «КНЕУ ім. Гетьмана». – К.: КНЕУ, 2011. – № 1. – С. 5 – 13.

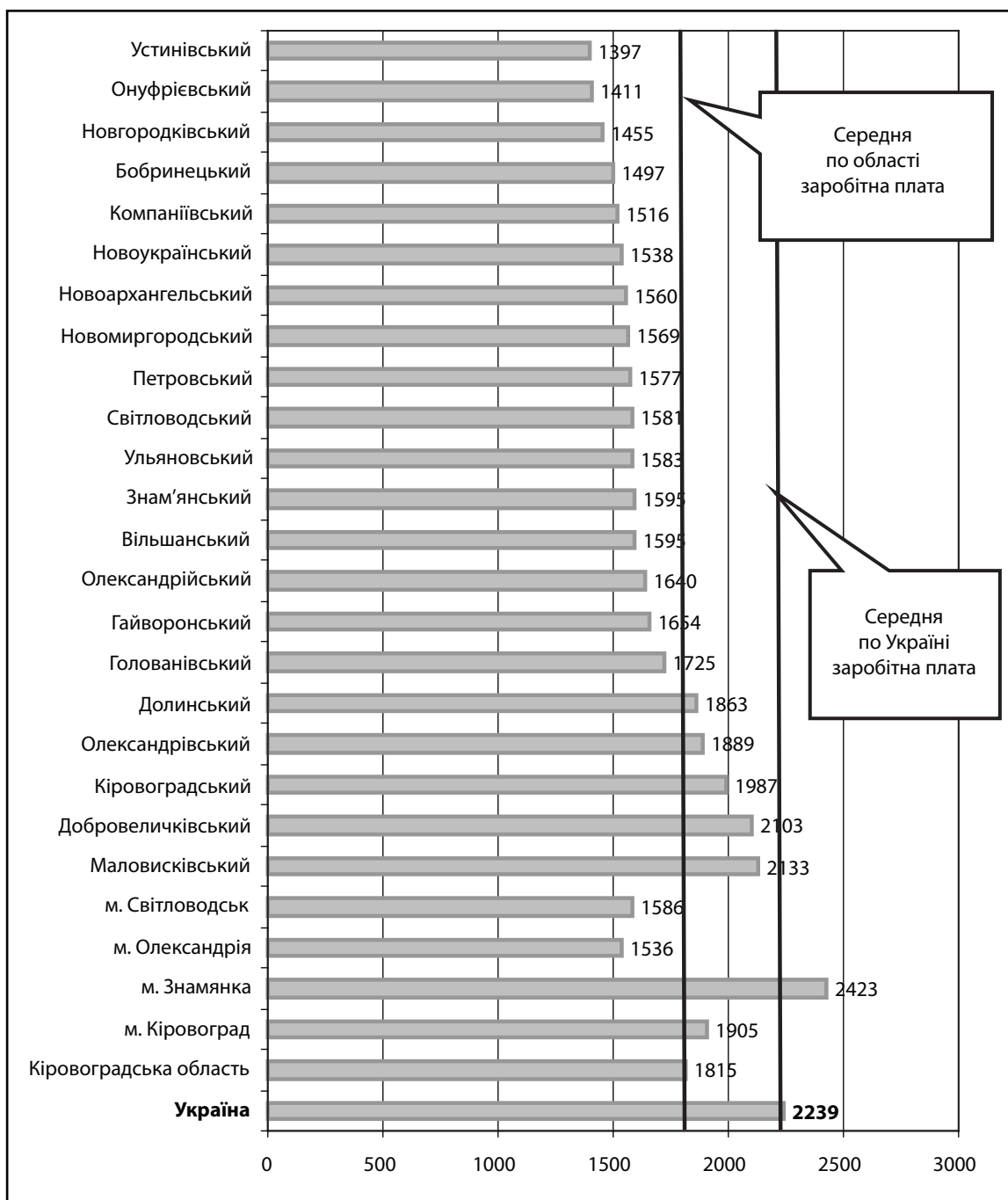


Рис. 3. Середньомісячна заробітна плата працівників по містах та районах Кіровоградської області у 2010 р. (грн)  
Побудовано за джерелом [6, с. 372].

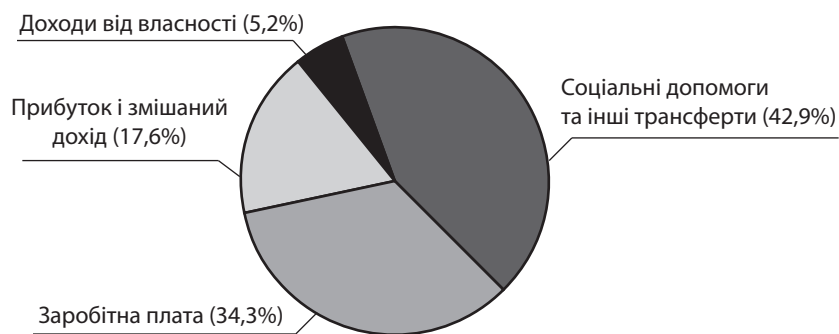


Рис. 4. Структура доходів населення Кіровоградської обл. у 2010 р.  
Побудовано за джерелом [6, с. 370].

3. Соціально-трудові відносини: проблеми гармонізації: [колективна монографія] / М. В. Семикіна, З. В. Смутчак, С.Р. Пасєка та ін. / За ред. М. В. Семикіної. – Кіровоград: «КОД», 2012. – 300 с.

4. Регіональний людський розвиток : Статистичний бюлетень. Державний комітет статистики України. – Київ, 2010.– 43 с.

5. Праця України 2010 : стат. збірн. – К.: Держ. служба статистики України, 2011. – 324 с.

6. Статистичний щорічник Кіровоградської області за 2010 рік / За ред. Л. Б. Дівель ; Головне управління статистики у Кіровоградській області. – Кіровоград, 2011. – С. 372.